

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Paradygmat behawioralny we współczesnej politologii : geneza - krytyka - konsekwencje

Author: Zbigniew Kantyka

Citation style: Kantyka Zbigniew. (2018). Paradygmat behawioralny we współczesnej politologii : geneza - krytyka - konsekwencje. W: A. Czyż, S. Kubas (red.), "Na drodze do wyjaśnienia problemów politycznych : księga jubileuszowa ofiarowana profesorowi Markowi Barańskiemu" (S. 27-39). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Na tych samych warunkach - Licencja ta pozwala na kopiowanie, zmienianie, rozprowadzanie, przedstawianie i wykonywanie utworu tak długo, jak tylko na utwory zależne będzie udzielana taka sama licencja.

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

ZBIGNIEW KANTYKA
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Paradygmat behawioralny we współczesnej politologii Geneza – krytyka – konsekwencje

Zainteresowanie badaniem rzeczywistych zachowań politycznych jako kluczowego elementu polityki pojawiło się na przełomie XIX i XX wieku, wraz z początkiem kształtowania się nowoczesnej nauki o polityce. Przez pierwsze dziesięciolecia XX wieku był to jednak kierunek marginalny, a terminem behawioralizm nie posługiwano się systematycznie. Okazało się jednak, że zwrot w stronę empiryzmu stał się ważnym impulsem umożliwiającym zorientowanie rodzącej się nowej dyscypliny na naukowe tory.

Wśród ważniejszych prac lokujących w centrum zainteresowań badawczych zachowanie ludzkie połączone z kontekstem politycznym, poprzedzających sukces orientacji behawioralnej, należy wymienić kilka pozycji. W *Human Nature in Politics* (1908) Graham Wallas skrytykował założenia współczesnych mu koncepcji politologicznych, podkreślając znaczenie czynnika psychologicznego w badaniach nad polityką. Stwierdził, iż kluczowym przedmiotem zainteresowania powinny stać się nie instytucje, lecz zachowania polityczne, które postrzegał sceptycznie jako działanie według schematu „nieracjonalnych wniosków” (*non-rational inference*), widząc w nim poważne zagrożenie dla współczesnej demokracji¹.

¹ G. WALLAS: *Human Nature in Politics*. Boston, Houghton Mifflin, 1908. Por. C. ZNAMIEROWSKI: *O konserwatyzmie i konserwatystach*. Kraków, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1927.

Jedną z pierwszych wyrazistych deklaracji sformułował Charles Merriam². Podobnie jak wielu innych prekursorów nowego nurtu (David Easton, Robert Dahl, Heinz Eulau, John Wahlke, Karl Deutsch, Herbert McClosky, Albert Somit, Ithiel de Sola Pool, Alfred i Sebastian de Grazia, Austin Ranney) wywodził się on z tradycyjnego, historyczno-normatywnego nurtu politologii³. Bardzo szybko i z łatwością odnalazł się jednak jako politolog w klimacie reform metodologicznych i teoretycznych szkoły chicagowskiej, stając się jednym z współtwórców i liderów jej politologicznego skrzydła. W ramach działalności w American Political Science Association (APSA) Merriam zorganizował i pokierował ośrodkami Committee on Political Research oraz National Conference on the Science of Politics, stosującymi głównie czysto empiryczne techniki badań, zdecydowanie bardziej adekwatne do zdobywającego coraz większe wpływy nowego wariantu studiów nad polityczną rzeczywistością. Był przekonany, iż „obiektywne, szczegółowe studia nad politycznym zachowaniem z całą pewnością poszerzą naszą wiedzę o systemie społecznej i politycznej kontroli, w ramach którego aktualnie działamy”⁴.

Pewne znaczenie w popularyzacji kluczowego terminu odegrała wydana w 1928 roku publicystyczna książka Franka Kenta *Political Behavior*, w której ironicznie scharakteryzował z dziennikarskiej perspektywy schematyczne chwytły polityków zabiegających wszelkimi metodami o poparcie elektoratu⁵. Głośna, dzięki opublikowaniu w języku angielskim, stała się praca profesora Uniwersytetu w Sztokholmie Herberta Tingstena *Political Behavior. Studies in Election Statistic* z 1937 roku⁶, zawierająca analizę wpływu różnych czynników społecznych na preferencje polityczne wyborców, bogato ilustrowana danymi statystycznymi. Ważną rolę odegrała również zachacząca nieco o przestrzeń polityki fundamentalna praca Herberta Simona *Administrative Behavior*⁷.

2 Ch.E. MERRIAM: *The Present State of the Study of Politics*. "American Political Science Review" 1921, Vol. 15, s. 173–185.

3 J.G. GUNNELL: *Political Theory. The Evolution of Sub-Field*. W: *Political Science. The State of the Discipline*. Ed. A.W. FINIFTER. Washington, American Political Science Association, 1983, s. 12–18. Zob. więcej na ten temat: Z. KANTYKA: *Państwo jako przestrzeń zachowań politycznych – koncepcja Charlesa Merriama*. W: *Współczesne państwo a wielokulturowość państw zjednoczonej Europy*. Red. S. WRÓBEL. Poznań, Wyższa Szkoła Bankowa, 2009, s. 53–67.

4 Ch.E. MERRIAM: *The American Party System. An Introduction to the Study of Political Parties in the United States*. New York, The Macmillan Company, 1923, s. 5.

5 F. KENT: *Political Behavior. The Heretofore Unwritten Laws, Customs and Principles of Politics as Practiced in the United States*. New York, William Morrow, 1928.

6 H. TINGSTEN: *Political Behavior. Studies in Election Statistic*. London, P.S. King & Son, 1937.

7 H. SIMON: *Administrative Behavior. A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization*. New York, Macmillan Company, 1947.

Instytucjonalne wsparcie nowy nurt zaczął stopniowo uzyskiwać ze strony APSA. W programowym przemówieniu z 1925 roku wybrany wówczas na przewodniczącego organizacji Merriam sygnalizował, iż zbliża się moment metodologicznego przełomu, w ramach którego nauka o polityce w centrum swych zainteresowań usytuuje badanie zachowań politycznych⁸. Deklaracja ta, choć delikatna i sformułowana w trybie warunkowym, znalazła znaczący oddźwięk w środowisku naukowym⁹.

Świadome zastosowanie określenia *behavioralism* dla nazwania istotnej tendencji w politologii nastąpiło dopiero w latach 50. Poszukując pionierów tego kierunku, wymienić należy m.in. Dwighta Waldo, który użył omawianego terminu w 1956 roku w opracowaniu na temat amerykańskiej politologii przygotowanym i wydanym pod patronatem UNESCO, wcześniej (od 1949 roku) stosowany był on głównie lokalnie, zwłaszcza w Uniwersytecie w Chicago¹⁰. Rosnąca popularność tego pojęcia związana była z rozwijającymi się interdyscyplinarnymi empirycznymi badaniami prowadzonymi m.in. przez Social Science Research Council, które obejmowały także obszar zachowań politycznych. Poszukiwaniom tym towarzyszył duży entuzjazm. Wyraźny zwrot stanowił raport opublikowany w Uniwersytecie Północnej Karoliny, w którym badanie zachowań politycznych potraktowano nie jako kolejny nowy obszar badawczy (*field*), lecz jako nowe podejście (*approach*)¹¹.

Duże znaczenie dla spopularyzowania terminu *behavioralism* miała niewielka broszura podsumowująca symposium The American Academy of Political and Social Science, zatytułowana *The Limits of Behaviorism in Political Science*, opublikowana w 1962 roku. We wstępie do niej James C. Charlesworth stwierdził: „»behaviorizm«, jeśli odróżnimy go od »behawioryzmu«, to termin którego nie da się zdefiniować w jednym zdaniu – wymaga eseju. Czymkolwiek jednak jest, wygenerował wiele zapytań, kontrowersji, misjonarskiego zapału i lekceważenia, w wielu środowiskach politologicznych”¹².

8 Ch. MERRIAM: *Progress in Political Research*. “American Political Science Review” 1926, Vol. 20, No. 1, s. 7.

9 Por. A. LEISESON: *Charles Merriam, Max Weber, and the Search for Synthesis in Political Science*. “American Political Science Review” 1975, Vol. 69, No. 1, s. 175.

10 Por. A. HACKER: *Political Behaviour and Political Behavior*. “Political Studies” 1959, Vol. 1, s. 32–40; D. WALDO: *Political Science in the United States of America*. Paris, UNESCO, 1956. Zwracając na to uwagę Albert SOMIT i Joseph TANENHAUS: *The Development of American Political Science: From Burgess to Behaviorism*. Boston, Allyn and Bacon, 1967, s. 183. Zob. *A Report of the Behavioral Sciences at the University of Chicago*. Chicago, The University of Chicago Press, 1954. Por. A.W. MACMAHON: *Review*. “American Political Science Review” 1955, Vol. 49, No. 3, s. 857–863.

11 *The University of North Carolina Survey of Behavioral Science 1953–1954*. Chapel Hill, University of North Carolina, 1955. Por. A.W. MACMAHON: *Review...*, s. 860–861.

12 *The Limits of Behaviorism in Political Science*. Ed. J.C. CHARLESWORTH. Philadelphia, The American Academy of Political and Social Science, 1962, s. 4.

Na łamach wiodącego czasopisma politologicznego „American Political Science Review” termin *behavioralism* pojawił się po raz pierwszy już po publikacji tej właśnie pracy. Dopiero później w wielu artykułach rozwinęła się dyskusja na temat cech, zalet i wad, nowej orientacji. Przez pewien okres posługiwano się określeniem *political behaviorism*, a jego zwolenników określano jako *political behaviorists*. George Catlin używał określenia *behaviorist treatment of politics*¹³. Na ogół jednak nie oznaczało to nigdy biernej i całkowitej akceptacji programu behawioryzmu psychologicznego Johna B. Watsona, a zwłaszcza skrajnego rozumienia danych intersubiektywnych. Nawet w najbardziej znanej próbie tego typu, podjętej przez Arthura F. Bentleya w pracy *The Process of Government*¹⁴. Większość wątpliwości związanych z tą kwestią rozwiązał w 1962 roku Easton, podkreślając jednoznacznie, iż dla politologa „idee, motywy, uczucia, poglądy, są czynnikami istotnymi”¹⁵. Z tego powodu uznał, iż w celu uniknięcia nieporozumień należy – w miarę możliwości – zrezygnować z używania określenia *political behaviorism*, gdyż nie oddaje ono treści i sensu używanych w politologii pojęć *political behavior* i *behavioralism*. Tak naprawdę realizacja tego postulatu nie dokonała się natchmiast¹⁶.

Zdecydowanie wcześniej niż termin *behavioralism* pojawiły się w obiegu określenia nieco skromniejsze zakresowo, choć niemal synonimiczne, takie jak nastawienie na badanie zachowań politycznych (*scope of political behavior research*) i podejście behawioralne (*political behavior approach*). Znalazły swoje miejsce m.in. w programowym tekście Avery’ego Leisersona, opublikowanym na łamach „Political Science Quarterly” w 1953 roku. Jego zdaniem, „podejście behawioralne, jako orientacja, powinno zmierzać do rozszerzania i przeobrażania tradycyjnych obszarów badawczych (partie polityczne i opinia publiczna, władze ustawodawcze, administracja i sądownictwo, studia porównawcze z zakresu rządzenia i stosunków międzynarodowych), tak by: a) istniejące prawa i empiryczne generalizacje były wyrażane raczej przy pomocy terminów behawioralnych niż normatywnych; b) nacisk w badaniach był położony na wyraźne formułowanie założeń i hipotez, które mogą być

13 G.E.G. CATLIN: *The Science Method of Politics*. Hamden, Anchor Books, 1927, s. 11.

14 A.F. BENTLEY: *The Process of Government: A Study of Social Pressures*. Chicago, University of Chicago Press, 1908.

15 D. EASTON: *The Political System. An Inquiry into the State of Political Science*. New York, Alfred A. Knopf, 1953, s. 151; IDEM: *Introduction: The Current Meaning of "Behavioralism" in Political Science*. W: *The Limits of Behavioralism in Political Science...*, s. 2–3.

16 James Farr sygnalizował, iż jeszcze w końcu lat 70. kłopoty terminologiczne ciągle dawały znać o sobie. Zob. J. FARR: *Remembering the Revolution. Behavioralism in American Political Science*. W: *Political Science in History. Research Programs and Political Traditions*. Eds. J. FARR, J.S. DRYZEK, S.T. LEONARD. Cambridge, Cambridge University Press, 1995, s. 222.

poparte empirycznymi badaniami, możliwie systematycznymi, ilościowymi i skumulowanymi”¹⁷.

Easton w behawioralizmie widział zjawisko dwuwymiarowe – zarówno tendencję intelektualną, jak i konkretny nurt akademicki. Dokonując tego rozróżnienia, chciał pokazać, że problem dotyczy nie tylko profesjonalistów, którzy musieli określić swoje stanowisko wobec nowych propozycji teoretycznych i metodologicznych. Zagadnienie to miało jego zdaniem znacznie szerszy wymiar, stając się czymś w rodzaju ruchu społecznego, obejmującego swoim wpływem oprócz liderów także wielu sympatyków, okazjonalnych zwolenników oraz życzliwych krytyków – w uczelniach i instytucjach (naukowcy, studenci) oraz poza nimi¹⁸. Ostry krytycyzm w stosunku do stanu badań nad polityką, jaki ukształtował się w tradycyjnej politologii, najbardziej dobitnie odzwierciedlił się w określeniu rewolucja behawioralna (*behavioral revolution*).

Widoczne od samego początku kłopoty definicyjne wynikały przede wszystkim z tego, iż był to głównie ruch oporu wobec tzw. klasycznej (tradycyjnej) nauki o polityce¹⁹, którego uczestników – mimo wspólnego sprzeciwu wobec błędów przeszłości – wiele dzieliło. Sytuację tę nazwał Easton „poszukiwaniem użytecznej teoretycznej orientacji pod bardzo szerokim i niewyraźnie zarysowanym behawioralnym parasolem”²⁰. Identyczna metafora pojawiła się w opublikowanym niemal równocześnie tekście Ewrona Kirkpatricka²¹. Wewnętrzny pluralizm behawioralizmu podkreślali niemal wszyscy uczestnicy dyskusji, zarówno jego zwolennicy, jak i przeciwnicy. Eulau, który próbował wylansować własne szersze określenie *behavioral persuasion in politics*, motywował to właśnie m.in. koniecznością ogarnięcia nim wszystkich różniących się między sobą naukowców, którzy dostrzegli jednak, iż analizowanie zachowań politycznych powinno być głównym celem badań politologicznych. „Behawioralni badacze polityki – pisał – różnią się między sobą pod wieloma względami: mają inne koncepcje natury wiedzy i jej stosunku do rzeczywistości; inaczej formułują swe teoretyczne propozycje, prowadząc poszukiwania; wybierają inne strategie i stosują inną taktykę w badaniach; koncentrują się na innych problemach i polach badań, wreszcie – inaczej oceniają własną rolę w relacji do świata, który badają”²².

17 A. LEISERSON: *Problems of Methodology in Political Research*. „Political Science Quarterly” 1953, Vol. 68, No. 4, s. 567.

18 D. EASTON: *Introduction: The Current Meaning of “Behavioralism” in Political Science...*, s. 4–5.

19 POF. R.A. DAHL: *The Behavioral Approach in Political Science: Epitaph for a Monument to a Successful Protest*. „American Political Science Review” 1961, Vol. 55, No. 4, s. 766.

20 D. EASTON: *Introduction: The Current Meaning of “Behavioralism” in Political Science...*, s. 21.

21 E. KIRKPATRICK: *The Impact of Behavioral Approach on Traditional Political Science*. W: *Essays on the Behavioral Study of Politics*. Ed. A. RANNEY. Urbana, University of Illinois Press, 1962, s. 11.

22 H. EULAU: *The Behavioral Persuasion in Politics*. New York, Random House, 1963, s. 13.

Czasowy dystans nie zmienił treści pierwotnych ocen, choć zmieniały się używane metafory. Co więcej, osiągnięty sukces uwypuklił jeszcze wyrażniej pomijane w ferworze rewolucyjnej walki podziały i różnice. „Próby wypracowania jakiejś kompletnej definicji behawioralizmu – oceniali Raymond Seidelman i Edward J. Harpham – są zapewne daremne ze względu na zróżnicowanie tych, którzy podążyli za tym sztandarem”²³. Jak stwierdził po latach współtwórca orientacji David Truman, nie należy przywiązywać większej wagi do jednorodnej treści tego pojęcia, gdyż „był to pewien złożony sposób wyrażenia niezadowolenia z ograniczeń i formalizmu konwencjonalnej politologii. [...] Ten impuls, był jedyną rzeczą, która łączyła naprawdę zupełnie różnorodne wysiłki”²⁴.

Z perspektywy czasu Easton odnotował, iż „behawioralizm nie był jasno zdefiniowanym ruchem dla tych, którzy uważali się za behawioralistów. Wyraźniej definiowany był przez tych, którzy byli w opozycji do niego, ponieważ opisywali jego cechy ze wskazaniem właściwości nowego trendu, które uznawali za niewłaściwe. A zatem dla niektórych behawioralizm był próbą zastosowania metod nauk przyrodniczych do badania ludzkiego zachowania. Inni definiowali go jako nadmierną skłonność do kwantyfikacji. Kolejni jako indywidualistyczny redukcjonizm. Wewnętrznie był zbiorem różnych umysłów, i to było właśnie to coś, co tworzyło behawioralizm [...]. Tylko niektórzy z nas pozostawali w zgodzie. Przykładowo ci, którzy byli zainteresowani szczególnie kwantyfikacją i badaniami sondażowymi, nastawieni byli krytycznie do tego, co ja robiłem, a co było bardzo teoretyczne”²⁵. Wiele wskazuje zatem, iż nie było jednego behawioralizmu, lecz wiele behawioralizmów. Tłumaczy to geneza tej tendencji, która początkowo przybrała formę przede wszystkim ruchu, działania na rzecz zmiany, używającego kategorii zachowania politycznego jako pewnego czytelnego kryterium identyfikacji. Dopiero w drugiej fazie behawioralizm poza ideologicznym wymiarem zyskał cechy podejścia naukowego, zwłaszcza gdy zdobył w amerykańskiej nauce o polityce pozycję dominującą.

Mimo że większość postulatów zwolenników radykalnego zwrotu w nauce o polityce została przychylnie przyjęta przez środowisko i zyskała trwałe miejsce w metodologii i teorii badań politologicznych, w stosunku do nowego programu wysunięto także wiele argumentów krytycznych. Pojawiały się one na różnych etapach przełomu behawioralnego, większość z nich wy-

23 R. SEIDELMAN, E.J. HARPHAM: *Disenchanted Realists. Political Science and the American Crisis 1884–1984*. Albany, State University of New York Press, 1985, s. 151.

24 *Political Science in America. Oral Histories of a Discipline*. Eds. M.A. BAER, M.E. JEWELL, L. SIGELMAN. Lexington, The University Press of Kentucky, 1991, s. 148.

25 *Ibidem*, s. 207.

sunęli fundamentalni przeciwnicy nowych zasad, choć część została sformułowana wewnątrz obozu zwolenników nowej orientacji.

Propozycje i argumenty behawioralistów spotkały się z atakiem ze strony reprezentantów i kontynuatorów tradycyjnej nauki o polityce. Wśród głosów krytycznych na plan pierwszy wysunęły się wypowiedzi Erica Voegelina, Hansa Morgenthaua, Hannah Arendt i Leo Straussa²⁶. Główny zarzut formułowany przez tradycjonalistów dotyczył postulatu całkowitego odrzucenia wartościowania w refleksji naukowej, co ich zdaniem prowadzić musiało do niebezpiecznego skrajnego relatywizmu. Był to zatem atak z pozycji mocnego aksjologizmu, kwestionującego całkowicie pozytywistyczną tezę, iż jedynie nauka wolna od ocen i wartości może być obiektywna.

Pozytywistyczny sposób pojmowania drogi do prawdy, zwłaszcza w odniesieniu do rzeczywistości społecznej, został zakwestionowany również przez nurt krytyki radykalnej, związany z kontrkulturą i „nową lewicą” końca lat 60. Głównym ośrodkiem tej orientacji był założony w 1967 roku w ramach APSA (a istniejący do dziś) Caucus for a New Political Science (CNPS) skupiający politologów, studentów i działaczy politycznych sprzeciwiających się jednostronnej ideologizacji badań nad polityką w USA. Pierwsze prace tej grupy zebrali i opublikowali Marvin Surkin i Alan Wolfe w tomie *An End to Political Science* w 1970 roku²⁷. Z ich perspektywy zarówno skrajny empiryzm, koncentrujący się wyłącznie na hiperprecyzyjnym gromadzeniu faktów naukowych i ich statystycznej obróbce, jak i funkcjonalizm oraz analiza systemowa nieuwzględniające kontekstu społeczno-historycznego uniemożliwiały rzetelną i krytyczną diagnozę rzeczywistych mechanizmów życia społecznego. W związku z tym głosili konieczność stworzenia innej politologii, pozwalającej na krytyczną analizę mechanizmów funkcjonowania władzy politycznej oraz opracowanie konkretnych dróg zmiany istniejących

26 Zob. E. VOEGELIN: *The New Science of Politics*. Chicago, University of Chicago Press, 1952 [wydanie polskie: E. VOEGELIN: *Nowa nauka polityki*. Przeł. P. ŚPIEWAK. Warszawa, Aletheia, 1992]; H. MORGENTHAU: *Reflections on the State of Political Science*. "Review of Politics" 1955, Vol. 17, s. 431–460; H. ARENDT: *The Human Condition*. New York, Doubleday, 1958 [wydanie polskie: H. ARENDT: *Kondycja ludzka*. Przeł. A. ŁAGODZKA. Warszawa, Aletheia, 2000]; L. STRAUSS: *What Is Political Philosophy?* Glencoe, Free Press, 1959 [wydanie polskie: L. STRAUSS: *Czym jest filozofia polityki?* W: IDEM: *Sokratejskie pytania*. Przeł. P. MACIEJKO. Warszawa, Aletheia, 1998, s. 61–106]; IDEM: *Epilogue*. W: *Essays in the Scientific Study of Politics*. Ed. H. STORING. New York, Holt, Rinehart, Winst, 1962.

27 *An End to Political Science. The Caucus Papers*. Eds. M. SURKIN, A. WOLFE. New York, Basic Books, 1970. Oprócz nich w grupie liderów CNPC znaleźli się m.in. Peter Bachrach, Christian Bay, Ira Katznelson, Theodore Lowi, Michael Parenti, Sheldon Wolin. Zob. B.N. ONG: *Radicals Reflect. The First Twenty Years of the Caucus for a New Political Science*. "Academic Questions" 1988, Vol. 1, No. 3, s. 55–59; *History of a Caucus for a New Political Science*. "New Political Science" 2007, Vol. 29, Issue 4, s. 501–507.

wewnątrz niej relacji. Tymczasem, jak stwierdził Alan Wolfe, „profesjonalna politologia, w istniejącym kształcie, nie jest zdolna do wchłonięcia szerszej krytyki. Powinno być to oczywiste, lecz nieliczne głosy na ten temat nie są w stanie wiele pomóc. Każdy zgodzi się *in abstracto* z postulatem, że dyscyplina akademicka powinna akceptować ludzi o różnych punktach widzenia, mówiąc inaczej, że powinna być oparta na zasadzie pluralistycznego liberalizmu. Kłopot w tym, że ten pluralizm rzadko działa. [...] Ideologia liberalizmu jest mieczem obosiecznym – gwarantuje różnorodność wewnątrz obozu jej zwolenników (co nie jest konieczne), lecz jest niezdolna do rozszerzenia tych korzyści na zewnątrz (co jest bardzo potrzebne)”²⁸.

Oba nurty krytyki nie wpłynęły bezpośrednio, personalnie czy instytucjonalnie na zakończenie rewolucji. Przez cały okres jej trwania istniały na marginesie, nie odgrywając znacznej roli. Wypłynęły dopiero u jej schyłku, a ich pojawienie się *de facto* potwierdziło sukces behawioralizmu. Szkoła Straussa była skutecznie izolowana na obrzeżach ubocznego, w tym czasie, obszaru badawczego, jakim była teoria polityki. Ostry atak lewicowych krytyków również pozostał praktycznie bez echa. Nie bez znaczenia był przy tym fakt, iż oni sami nie byli w stanie w pełni jednoznacznie odrzucić tradycjonalizmu, korzystając ze wsparcia i samemu wspierając niektórych przedstawicieli orientacji normatywnej²⁹. Oczywiście argumenty krytyczne wysunięte przez oba skrzydła nie przeszły całkowicie bez echa.

Świadomość wad i błędów programu zmiany mieli także uczestnicy rewolucji i jej sympatycy. W najbardziej kompleksowym ujęciu, nawiązującym do wcześniejszych własnych refleksji na ten temat, Easton wyliczył siedem głównych wad behawioralizmu. Znalazły się wśród nich³⁰: 1) tendencja do stawiania na wiedzę fundamentalną, zamiast na badania użyteczne, bliżej związane z rzeczywistością polityczną; 2) odhumanizowanie, pomijanie w badaniach motywacji i intencji ludzkich, motywowane wymaganiami metody naukowej; 3) naiwna wiara, iż behawioralna nauka o polityce może być wolna od przekonań ideologicznych; 4) bezkrytyczna akceptacja czyisto pozytywistycznej koncepcji nauki, oznaczająca rezygnację z wielu metod stosowanych dotąd w badaniach społecznych; 5) nadmierna profesjonalizacja skutkująca zakłóceniem komunikacji nie tylko z opinią publiczną, ale i z przedstawicielami innych nauk; 6) ewidentna obojętność wobec skutków

²⁸ *An End to Political Science...*, s. 7 i 303.

²⁹ Na przykład w 1971 roku CNPS poparł kandydaturę Hansa Morgenthaua na prezydenta APSA. Zob. J.S. DRYZEK: *Revolution Without Enemies: Key Transformations in Political Science*. "American Political Science Review" 2006, Vol. 100, No. 4, s. 490.

³⁰ D. EASTON: *The Future of the Postbehavioral Phase in Political Science*. W: *Contemporary Empirical Political Theory*. Ed. K.R. MONROE. Berkeley, University of California Press, 1997, s. 15.

fragmentaryzacji wiedzy, ograniczająca możliwość rozwiązywania ogólnych problemów społecznych; 7) programowa niezdolność do posługiwania się wartościami dla opisania istoty dobrego społeczeństwa.

Okres przejścia do fazy postbehawioralnej przyniósł wzmożone zainteresowanie teorią racjonalnego wyboru. Podejście to pojawiło się już w latach 50. za sprawą prac m.in. Duncana Blacka, Kennetha Arrowa, Anthony'ego Downsa i Williama Rikera³¹, jednak znaczące sukcesy zaczęło odnosić dopiero po ogłoszeniu końca rewolucji. Stało się tak dzięki temu, iż – oferując gotowe, dojrzałe w międzyczasie, rozwiązania metodologiczne – teoria ta wypełniła lukę pomiędzy skrajnym empiryzmem i programem budowy teorii ogólnej. Nie rościła ona sobie pretensji do rewolucjonizowania całej dyscypliny. W nurcie tym pojawiło się bardzo wiele różnorodnych wariantów, wśród których obok wąskiego empiryzmu znalazły się także neoinstytucjonalizm, analiza kulturowa i nowa teoria państwa³².

W ostatniej dekadzie XX wieku w analizach rzeczywistości politycznej znaczącą rolę zaczął odgrywać postmodernizm, postulujący wielokontekstowe pojmowanie i interpretowanie polityki. Podążył on niewątpliwie szlakiem przetartym przez behawioralistów, wykorzystując uchyloną furtkę do uczynienia relatywizmu fundamentem twórczego (także naukowego) postrzegania świata. Stał się tym samym stanowiskiem kontynuującym walkę z jednostronnym obrazem świata generowanym przez konserwatywne i liberalne ideologie³³.

Początek XXI wieku, nieco nieoczekiwanie, przyniósł odrodzenie się dyskusji zakorzenionych w przeszłości. Bezpośrednim impulsem stał się opublikowany on-line anonimowy list jednego z amerykańskich politologów (podpisany „Mr Perestroika”), który postawił tezę, iż pluralizm teoretyczny i metodologiczny epoki współczesnej to jedynie pozór, pod którym skrywa się rzeczywista dominacja spadkobierców skrajnego skrzydła orientacji behawioralnej, zwolenników metod formalnych i ilościowych. Według jego oceny, przejawem tego jest zwłaszcza ich zdecydowana dominacja personalna i programowa we władzach American Political Science Association. Ta sfor-

31 D. BLACK: *On the Rationale of Group Decision-Making*. "Journal of Political Economy" 1948, Vol. 56, s. 23–34; K. ARROW: *Social Choice and Individual Values*. New Haven, Yale University Press, 1951; A. DOWNS: *An Economic Theory of Democracy*. New York, Harper and Row, 1957.

32 R. ADCOCK: *Interpreting Behavioralism*. W: *Modern Political Science. Anglo-American Exchanges Since 1880*. Eds. R. ADCOCK, M. BEVIR, S.C. STIMSON. Princeton-Oxford, Princeton University Press, 2007, s. 208; J.S. DRYZEK: *Revolution Without Enemies: Key Transformations in Political Science...*, s. 491.

33 Zob. m.in. S.K. WHITE: *Political Theory and Postmodernism*. Cambridge University Press, Cambridge, 1991; A. YEATMAN: *Postmodern Revisionings of the Political*. New York–London, Routledge, 1994.

mułowana w bardzo ostrych słowach krytyka trafiła na podatny grunt – w internetowej wymianie zdań otrzymała silne wsparcie znacznej części środowiska. Wkrótce oprócz korespondencji elektronicznej pojawiły się poważne artykuły naukowe zawierające pogłębioną argumentację krytyków istniejącej sytuacji. Tak zrodził się „perestroika movement”. Najważniejsze teksty uczestników ruchu opublikowane zostały w tomie *Perestroika!: The Raucous Rebellion in Political Science*, wydanym w 2005 roku pod redakcją Kristen R. Monroe, oraz opracowaniu *Making Political Science Matter. Debating Knowledge, Research and Method*, które ukazało się w 2006 roku pod redakcją Stanforda F. Schrama i Briana Caterino³⁴.

Podstawowe zastrzeżenia zwolenników „pieriestrojki” budzi bierne naśladowanie metodologii nauk przyrodniczych, co prowadzi do oderwania od specyfiki świata społecznego i niemożności uchwycenia istoty relacji między ludźmi. Najwięcej argumentów skierowanych jest przeciwko teorii racjonalnego wyboru, która, koncentrując się na mechanizmach kalkulacji opartych na modelu ludzkiej racjonalności, pomija ekonomiczne, kulturowe, socjalne aspekty działania człowieka, kluczowe dla jego postawy politycznej i dokonywanych wyborów. Główne metodologiczne postulaty zwolenników ruchu to: rzeczywista akceptacja pluralizmu w badaniach polityki, zastąpienie badaniami zorientowanymi na problemy badań zorientowanych na metody, wyjaśnianie interdyscyplinarne, odbudowa pozycji metod jakościowych i filozofii polityki, rozwój badań regionalnych.

Wiele wskazuje zatem na to, iż niektóre zasadnicze kontrowersje pozostały jednak nierozstrzygnięte. Nieoczekiwanie okazało się, że pod powierzchnią pozornej zgody i ładu ukształtowanego w epoce postbehawioralnej drzemie wrzący wulkan, który szuka drogi do wyładowania nagromadzonej w nim energii. Rzecz dotyczy sytuacji w amerykańskiej nauce o polityce, choć echa sporu dotarły już niemal wszędzie i nowy ruch oporu ma swoich zwolenników także na starym kontynencie. Wygląda na to zatem, że to jednak konflikt globalny i choć spora część wstępnych kontrowersji ma zabarwienie lokalne i wiąże się ze sposobem funkcjonowania – na płaszczyźnie organizacyjnej i personalnej – APSA, wiodącej organizacji w środowisku amerykańskiej politologii, to jednak chodzi o coś więcej niż tylko o lokalne, pozamerytoryczne, osobiste ambicje i spory.

³⁴ *Perestroika!: The Raucous Rebellion in Political Science*. Ed. K.R. MONROE. New Haven, Yale University Press, 2005; *Making Political Science Matter. Debating Knowledge, Research and Method*. Eds. S.F. SCHRAM, B. CATERINO. New York–London, New York University Press, 2006. Zob. szerzej na ten temat: Z. KANTYKA: *Geneza, założenia programowe i działalność Ruchu Pierestrojki w amerykańskiej nauce o polityce*. „Atheneum. Polskie Studia Politologiczne” 2015, Vol. 47, s. 98–116.

Bibliografia

Opracowania zwarte

- ADCOCK R.: *Interpreting Behavioralism*. W: *Modern Political Science. Anglo-American Exchanges Since 1880*. Eds. R. ADCOCK, M. BEVIR, S.C. STIMSON. Princeton–Oxford Princeton University Press, 2007.
- An End to Political Science. The Caucus Papers*. Eds. M. SURKIN, A. WOLFE. New York, Basic Books, 1970.
- ARENDT H.: *The Human Condition*. New York, Doubleday, 1958 [wydanie polskie: H. ARENDT: *Kondycja ludzka*. Przeł. A. ŁAGODZKA. Warszawa, Aletheia, 2000].
- A Report of the Behavioral Sciences at the University of Chicago*. The University of Chicago Press, Chicago 1954.
- ARROW K.: *Social Choice and Individual Values*. Yale University Press, New Haven, 1951.
- BENTLEY A.F.: *The Process of Government: A Study of Social Pressures*. Chicago, University of Chicago Press, 1908.
- CATLIN G.E.G.: *The Science Method of Politics*. Hamden, Anchor Books, 1927.
- DOWNES A.: *An Economic Theory of Democracy*. New York, Harper and Row, 1957.
- EASTON D.: *Introduction: The Current Meaning of "Behavioralism" in Political Science*. W: *The Limits of Behavioralism in Political Science*. Ed. J.C. CHARLESWORTH. Philadelphia, The American Academy of Political and Social Science, 1962.
- EASTON D.: *The Future of the Postbehavioral Phase in Political Science*. W: *Contemporary Empirical Political Theory*. Ed. K.R. MONROE. Berkeley, University of California Press, 1997.
- EASTON D.: *The Political System. An Inquiry into the State of Political Science*. New York, Alfred A. Knopf, 1953.
- EULAU H.: *The Behavioral Persuasion in Politics*. New York, Random House, 1963.
- FARR J.: *Remembering the Revolution: Behavioralism in American Political Science*. W: *Political Science in History. Research Programs and Political Traditions*. Eds. J. FARR, J.S. DRYZEK, S.T. LEONARD. Cambridge, Cambridge University Press, 1995.
- GUNNELL J.G.: *Political Theory. The Evolution of Sub-Field*. W: *Political Science. The State of the Discipline*. Ed. A.W. FINIFTER. Washington, American Political Science Association, 1983.
- KANTYKA Z.: *Państwo jako przestrzeń zachowań politycznych – koncepcja Charlesa Merriama*. W: *Współczesne państwo a wielokulturowość państw zjednoczonej Europy*. Red. S. WRÓBEL. Poznań, Wyższa Szkoła Bankowa, 2009.
- KENT F.: *Political Behavior. The Heretofore Unwritten Laws, Customs and Principles of Politics as Practiced in the United States*. New York, William Morrow, 1928.
- KIRKPATRICK E.: *The Impact of Behavioral Approach on Traditional Political Science*. W: *Essays on the Behavioral Study of Politics*. Ed. A. RANNEY. Urbana, University of Illinois Press, 1962.
- Making Political Science Matter. Debating Knowledge, Research and Method*. Eds. S.F. SCHRAM, B. CATERINO. New York–London, New York University Press, 2006.

- Perestroika! The Raucous Rebellion in Political Science*. Ed. K.R. MONROE. New Haven, Yale University Press, 2005.
- Political Science in America. Oral Histories of a Discipline*. Eds. M.A. BAER, M.E. JEWELL, L. SIGELMAN. Lexington, The University Press of Kentucky, 1991.
- SEIDELMAN R., HARPHAM E.J.: *Disenchanted Realists. Political Science and the American Crisis 1884–1984*. Albany, State University of New York Press, 1985.
- SIMON H.: *Administrative Behavior. A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization*. New York, Macmillan Company, 1947.
- SOMIT A., TANENHAUS J.: *The Development of American Political Science: From Burgess to Behaviorism*. Boston, Allyn and Bacon, 1967.
- STRAUSS L.: *Epilogue. W: Essays in the Scientific Study of Politics*. Ed. H. STORING. New York, Holt, Rinehart, Winst, 1962.
- STRAUSS L.: *What Is Political Philosophy?* Glencoe, Free Press, 1959 [wydanie polskie: L. STRAUSS: *Czym jest filozofia polityki?* W: IDEM: *Sokratejskie pytania*. Przeł. P. MACIEJKO. Warszawa, Aletheia, 1998].
- The Limits of Behaviorism in Political Science*. Ed. J.C. CHARLESWORTH. Philadelphia, The American Academy of Political and Social Science, 1962.
- The University of North Carolina Survey of Behavioral Science 1953–1954*. Chapel Hill, University of North Carolina, 1955.
- TINGSTEN H.: *Political Behavior. Studies in Election Statistic*. London, P.S. King & Son, 1937.
- VOEGELIN E.: *The New Science of Politics*. Chicago, University of Chicago Press, 1952 [wydanie polskie: E. VOEGELIN: *Nowa nauka polityki*. Przeł. P. ŚPIEWAK. Warszawa, Aletheia, 1992].
- WALDO D.: *Political Science in the United States of America*. Paris, UNESCO, 1956.
- WALLAS G.: *Human Nature in Politics*. Boston, Houghton Mifflin, 1908.
- WHITE S.K.: *Political Theory and Postmodernism*. Cambridge, Cambridge University Press, 1991.
- YEATMAN A.: *Postmodern Revisionings of the Political*. New York–London, Routledge, 1994.
- ZNAMIEROWSKI C.: *O konserwatyzmie i konserwatystach*. Kraków, Krakowska Spółka Wydawnicza, 1927.

Czasopiśmiennictwo

- BLACK D.: *On the Rationale of Group Decision-Making*. "Journal of Political Economy" 1948, Vol. 56.
- DAHL R.A.: *The Behavioral Approach in Political Science: Epitaph for a Monument to a Successful Protest*. "American Political Science Review" 1961, Vol. 55, No. 4.
- DRYZEK J.S.: *Revolution Without Enemies. Key Transformations in Political Science*. "American Political Science Review" 2006, Vol. 100, No 4.
- HACKER A.: *Political Behaviour and Political Behavior*. "Political Studies" 1959, Vol. 1.
- History of a Caucus for a New Political Science*. "New Political Science" 2007, Vol. 29, Issue 4.

- KANTYKA Z.: *Geneza, założenia programowe i działalność Ruchu Pierestrojki w amerykańskiej nauce o polityce*. „Atheneum. Polskie Studia Politologiczne” 2015, Vol. 47.
- LEISELSON A.: *Charles Merriam, Max Weber, and the Search for Synthesis in Political Science*. “American Political Science Review” 1975, Vol. 69, No. 1.
- LEISELSON A.: *Problems of Methodology in Political Research*. “Political Science Quarterly” 1953, Vol. 68, No. 4.
- MACMAHON A.W.: *Review*. “American Political Science Review” 1955, Vol. 49, No. 3.
- MERRIAM Ch.E.: *Progress in Political Research*. “American Political Science Review”, 1926, Vol. 20, No. 1.
- MERRIAM Ch.E.: *The Present State of the Study of Politics*. “American Political Science Review” 1921, Vol. 15.
- MORGENTHAU H.: *Reflections on the State of Political Science*. “Review of Politics” 1955, Vol. 17.
- ONG B.N.: *Radicals Reflect: The First Twenty Years of the Caucus for a New Political Science*. “Academic Questions” 1988, Vol. 1, No. 3.

ZBIGNIEW KANTYKA

A Behavioural Paradigm in Contemporary Political Science Genesis – Criticism – Repercussions

ABSTRACT: The departure from pure normativism in the scientific reflection on the essence and mechanisms of the world of politics took the form of a behavioural revolution in the mid-20th century. The shift towards empiricism, the focus on studying real political behaviour, instead of philosophical considerations and the analysis of legal norms and formal rules of functioning of institutions, have fundamentally altered the state of knowledge available through the science of politics. This brought political science closer to the rules of science, meeting, albeit to a limited extent, the methodological demands of positivism. The article is an attempt to present synthetically the genesis and circumstances of the behavioural breakthrough and its contemporary implications.

KEY WORDS: behaviourism, political science, political behaviour